

TERRA LIBERA

ČASOPIS HLÁSÍCÍ SE K TRADICI LAISSEZ FAIRE

říjen - listopad 2007 / ročník 8

Pozor, sloni útočí!

Josef Mládek

Z afrického slona se stal symbol ochrany africké přírody. Proč? Možná za to může ohromující velikost a majestátnost těchto zvířat. Možná k tomu přispěly dobře míněné kampaně za záchranu slonů. Možná je příčinou toho, že se ze slona stala ikona Afriky i to, že si jej lze jen těžko splést s jakýmkoli jiným druhem zvířat. V subsaharské Africe totiž najdete (či spíše ne najdete) antilopy či kočkovité šelmy, které nejsou o nic méně ohrožené než sloni. Ty ale mají v porovnání se slony jednu podstatnou nevýhodu. Kdo z široké veřejnosti bezpečně rozpozná levharta od geparda? Kdo se vyzná v různých druzích antilop nebo zeber? Jen málo kdo. A kdo pozná slona? Skoro každý. Ať tak či onak, postupně zesílilo přesvědčení, že slony je zapotřebí chránit ať to stojí, co to stojí. Náklady na ochranu slonů přitom nejsou vůbec nízké. Zvyšující se sloní populace mají nepříznivý dopad na místní obyvatele i na ohrožené druhy zvířat.

Co je příčinou stále častějších problémů se slony? Jednak je to sucho, které zasáhlo některé části Afriky. To ale není v subsaharské Africe nic neobvyklého. Slabší sezónní srážky postihují v určitých intervalech části kontinentu v podstatě pravidelně. Dalším problémem mohou být chybějící ploty (či jiné bariéry) oddělující obdělávaná políčka od rozsáhlých ekosystémů přírodních rezervací. Škody napáchané slony jsou pak zbytečně větší, než by musely jinak být. Heslo, že ploty dělají dobré sousedy, platí zejména ve střední a východní Africe. Na jihu kontinentu způsobuje potíže něco jiného. Rekordně přemnožení sloni.

Například v Namibii na jihozápadu Afriky vydala vláda nedávno soubor mimořádných opatření. V postižených oblastech byl vyhlášen zákaz nočního vycházení. Důvod? Sloni. V devadesátých letech jich v Namibii bylo asi 12 tisíc. Již tehdy panovaly obavy z dopadů takového počtu na zranitelnou vegetaci přizpůsobenou tamějšímu

(pokračování na straně 2)

Lid a odborníci

David Lipka

Budoucí maminka ze Zadní Třebáně se na svůj první porod pečlivě připravovala. Patřila k lidem, kteří nejsou obdařeni slepou vírou v autority. Nabytá přesvědčení, že péče, kterou jí porodnice standardně nabízí, není ani pro ni, ani pro jejího potomka optimální. S pomocí odborníků tedy vypracovala alternativní plán toho, jakým způsobem chce porod provést.

Vše probíhalo hladce a bez komplikací, až do té doby, kdy došlo na poslední bod připraveného plánu. Novopečená maminka chtěla tři hodiny po porodu odejít a prožívat své štěstí v klidu domova. To však již bylo na ošetřujícího lékaře příliš, vyhrožoval, že zavolá polici. Primář oddělení, přivolaný k urovnání sporu, novorozence

(pokračování na straně 2)

100 Let od vydání *Nauky o potřebách* Františka Čuhla (1862-1914)

Marek Hudík

Úvod

Tento rok si připomínáme jedno malé výročí, o kterém se příliš neví: letos uplynulo právě 100 let od vydání stěžejní knihy nejvlivnějšího předválečného českého ekonomů. Jde o knihu *Zur Lehre von den Bedürfnissen* (K nauce o potřebách) donedávna téměř zapomenutého Františka Čuhla. Může se zdát, že přívlastek „nejvlivnější“ není na místě u někoho, kdo byl dlouho neznám dokonce i mezi odborníky na české ekonomické myšlení. Proto na

(pokračování na straně 3)

Rudé výročí

David Lipka

Letošní listopad s sebou přinesl dvě významná devadesátiletá výročí. Obě jsou z hlediska svobody smutná. 16. Listopadu 1917 padl ve Flandrech německý filosof, fenomenolog Adolf Reinach, člověk, jenž se mimo jiné pokusil vrátit právní vědě význam a smysl, který měla v dobách zkoumání přirozených zákonů mezilidského soužití a nikoli legislativních výtvorů státní moci. Tou dobou ale již na opačné straně Evropy slavili bolševici vítězství ve své tzv. Velké socialistické říjnové revoluci. Zatímco Reinachovu smrt si připomíná málokdo, o VRSR se mluví stále. Na jednu stranu se není čemu divit. Listopadový

(pokračování na straně 5)

suchému podnebí. Dnes žije v Namibii slonů nejméně dvakrát tolik.

I pokud přemnožení slonů neohrožují lidi, způsobují další potíže. Stáda slonů devastují vegetaci. Sloni také zabírají prostor u napajedel, čímž omezují přístup jiné zvěře k vodním zdrojům. Antilopy, zebry a další zvířata jsou proto populační expanzí slonů přímo ohrožena. To ilustruje například výzkum vývoje populací ve východoafrické rezervaci *Masai Mara* v letech 1977 až 1997. Počty slonů pomalu ale stabilně rostly. Naproti tomu žiraf nebo antilop losích významně ubylo. Hrozbu ale nepředstavují sloni jen pro býložravce. Nepřímo ohrožují i africké šelmy. Přibývá-li slonů na úkor antilop, snižuje se tak počet býložravců přírodních jako potenciální kořist pro predátory. A to je pro šelmy, včetně vzácných gepardů či psů hyenovitých, špatná zpráva.

Přemnožení slonů tedy ohrožují druhovou rozmanitost africké přírody. Co se však dá se stávající situací dělat? Existují různé metody regulování počtu slonů. Jednou z nich je i řádně sledovaný odstřel. Příjmy z trvale udržitelné lovecké turistiky by přitom mohly být využity ke kvalitnější ochraně africké přírody. Snižování sloních populací by tak pomohlo slonům samotným i ostatním druhům zvířat.

A že jsou peníze na ochranu africké přírody zapotřebí, o tom nikdo nepochybuje. *Státní přírodní rezervace* v Africe trpí řadou problémů. Často slyšíme o nutnosti zvýšit počet strážců přírodních rezervací a zamezit tak pytláctví. Existují projekty usilující o rozšíření a vzájemné propojení stávajících rezervací a následně zamezení fragmentaci ekosystémů. Důležité je také více do ochra-

nářství zapojit lidi žijící v sousedství přírodních rezervací. K ochotě vesničanů účastnit se ochrany přírody by jistě přispělo, kdyby jim existence přírodních parků v sousedství přinesla kromě zničené části úrody také například nový vodovod nebo školu. K realizaci všech těchto chvalyhodných záměrů je však zapotřebí více peněz. Kde je ale získat? Finanční prostředky by mohly ve větší míře přicházet právě od pečlivě kontrolovaných bohatých lovců. V současnosti tomu ale tak není. Proč?

Odstřel slonů i obchod se slonovinou je přísně regulován konvencí o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy známou pod zkratkou CITES. Zákaz obchodu se slonovinou byl zaveden v roce 1989 jako nástroj boje proti pytláctví. Sloní populace následně vzrostly mírně ve východní Africe a dramaticky na jihu kontinentu. O přínosu tohoto opatření lze ale i tak pochybovat. Z některých částí střední a západní Afriky totiž sloni vymizeli i bez ohledu na zavedení zákazu. Naopak růst počtu slonů ve východní a jižní Africe měl i jiné příčiny. Na východě Afriky představují příjmy od turistů, kteří loví slony jen objektivy fotoaparátů, důležitý příspěvek do státního rozpočtu. Politici si proto uvědomili, že je v jejich vlastním zájmu věnovat ochraně slonů patřičnou pozornost. Specifické rysy měl i vývoj na jihu Afriky. Tam se dařilo úspěšně zvyšovat počty slonů, současně ale rostly i populace jiných ohrožených druhů – například nosorožců. Proč zaznamenala ochrana přírody na jihu Afriky takové úspěchy?

Divoká zvířata v Africe často žijí mimo území státních rezervací na pozemcích, které patří buďto tradičním společenstvím

původních obyvatel, nebo soukromým majitelům dobytčářských farem. Potíž byla v tom, že majitelé nesměli divoká zvířata žijící na svých pozemcích komerčně využívat, tj. například prodat nebo v udržitelné míře nabídnout zahraničním turistům k odstřelu. Nesmyslný zákaz dělal z cenných zvířat pro majitele půdy škodnou, kterou se kvůli tomuto zákonu vyplatilo důsledně hubit.

Po zrušení tohoto omezení se ale situace změnila. Pod vlivem zisků z ekoturistiky přeměnilo mnoho majitelů dobytčářské farmy na soukromé rezervace zvěře přinejmenším proto, že se to vyplatilo. Ovce a krávy byly nahrazeny antilopami a nosorožci. Na územích pod kontrolou tradičních komunit začaly také vznikat přírodní rezervace. Lidé totiž viděli, že někdy obtížné soužití s divokými zvířaty se jim díky příjmům od turistů vyplatí. Státním parkům tak přibyla prospěšná a efektivní konkurence.

Ukazuje se tedy, že státní zákazy komerčního využívání přírody více škodí, než pomáhají. Se snahou chránit slony pomocí zákazu obchodu se slonovinou a regulace odstřelu je to podobné. Ochrana slonů je náročná. Nesmíme zapomínat, že lidé v Africe mnohdy přežívají v chudobě a obtížných podmínkách. Z jejich pohledu by se území, na kterém sloni žijí, dalo využít i jinak, pro ně prospěšněji. Bedlivě sledovaný lov a obchod se slonovinou by znamenal další příjem, který by umožnil tuto zátěž vyrovnat a chránit více zvířat na větší rozloze. Nebojme se proto svěřit více rozhodování do rukou místních lidí. V zájmu Afričanů i v zájmu nás všech, kteří si přejeme udržení slonů pro příští generace. ■

Lid a odborníci

(pokračování ze strany 1)

prohlédl a konstatoval, že rodina může odejít. Až do tohoto bodu se tedy vše až na drobná zaškobrtnutí odvíjelo uspokojivě a směřovalo k happy endu. Jenže již pár hodin poté je vše jinak. Primář oddělení sděluje sociálním pracovníkům, že je dítě ohroženo na životě a během chvíle u dveří postižené rodiny zvoní policie vybavená předběžným opatřením soudu, načež záchranka odváží maminku i miminko zpět do porodnice.

Možná se ptáte, proč se toto téma objevuje v *Terra Libera*. Co má společného se svobodou či ekonomikou? Ačkoli se to na první pohled nemusí zdát, tak mnohé. Věnujme se dvěma aspektům celého případu.

Postavení lékařů

První ilustruje postavení lékařů ve společnosti. To je důsledkem perverzního systému zdravotnictví, který je však většinou lidí nejen trpěn, ale zřejmě i podporován. Otázkou je ale proč.

Většina lidí lékařům bezmezně věří jako autoritám, které rozhodují doslova o jejich

bytí a nebytí. Možná ne svému lékaři konkrétně, ten může být líný, neschopný a zkorumpovaný, ale lékařům *obecně* ano. Podobně věříme i politikům. Je to projevem obecnějšího problému, kdy na jedné straně stojí vlastní jednání jednotlivců a individuální zkušenost a na straně druhé chybné „lidové teorie“ o tom, jak něco funguje. Lidé tak ve své každodenní praxi kupříkladu chápou, že směna (obchod) je výhodná, když nakupují v supermarketu housky a nechávají se zaměstnávat, na straně druhé mají teorii, že obchodu je třeba bránit skrze cla, kvóty či různá jiná opatření hospodářské politiky. Nebo lidé vidí, že politici, o nichž získají alespoň nějaké informace, jednají v rozporu s tím, co slíbili, a svým voličům spíše škodí, než pomáhají, ale přesto budou argumentovat, že politici jako takoví jsou potřeba a je žádoucí jim projevovat úctu. A něco podobného platí i u lékařů. Lidé vidí nedokonalé služby všude, kam se podívají, chápou, že bez úplatků a známostí si lze ucházející péči

zajistit jen náhodou, ale přesto budou stále dokola opakovat specifika zdravotnictví, která je vyčleňují z přízemního fungování trhu.

Lékaři i pacienti sdílí přesvědčení, že úkolem lékaře je fundovaně rozhodovat o našem životě a zdraví. Pacient do toho nemá co mluvit, lékař je, obdobně jako politik, bytostí vyšší a ví, co je pro pacienta správné. Jenže tak tomu není. Lékař neví, co je pro pacienta správné, lékař pouze ví, co se stane, když zasáhne způsobem A, a co se stane, když zasáhne způsobem B či nezasáhne vůbec. Lékař je ve své podstatě totéž co hodičár či automechanik. Chodíme za ním, pokud chceme opravit porouchané tělo, jsme jeho zákazníci, on nás musí přesvědčit o tom, že jeho představa o řešení problému, s nímž jsme za ním přišli, je správná. My pak rozhodujeme o tom, zda na jeho nabídku přistoupíme či nikoli. My jsme zodpovědní za své zdraví, on je zodpovědný jen za to, že jeho plán opravy bude fungovat způsobem, který popsal. Každé rozhodnutí

má své náklady, i v případě léčby. Představa lékaře, že jen oni díky svému vzdělání dokážou posoudit, jaký *trade-off* je pro člověka nejlepší, je přinejmenším mylná, ne-li arogantní. Pacient pro ně často není zákazníkem, ale materiálem, který je třeba zpracovat... a „lidové teorie“ jim v tom dávají za pravdu.

Právě uvedené není kritikou těch, kdo si vybrali povolání lékařů. V žádném případě to nemá naznačovat, že jsou to horší lidé než třeba hodináři či automechanici. Problém je v systému, který je neustále ponouká chovat se způsobem, který jsem popsal. Je přirozenou lidskou vlastností prosazovat vlastní představu o tom, co je správné. Máme-li moc tak činit, musí mít člověk silnou sebekontrolu, aby se tomu vyhnul. Pokud se ale pohybuje na trhu, přichází tato kontrola zvnějšku. I když má pekař jasnou představu, že nejlepším pečivem je dalamanek, budou-li chtít lidé italské ciabatty, bude se muset podřídit. Jinak na trhu nepřežije. Nikoli však lékař v systému, který dnes v naší zemi (ale i všude v blízkém okolí) máme. A máme jej do značné míry proto, že kritická masa lidí sdílí přesvědčení, že zdraví nejsou housky, že principy, které nám umožňují jíst kvalitní rozmanité čerstvé pečivo, ve zdravotnictví prostě nefungují.

Jste-li tedy člověk, který vnímá náklady a přínosy různých způsobů lékařské péče odlišně než většina zdejších lékařů, máte smůlu, jak se o tom přesvědčila nejen ma-

minka ze Zadní Třebáně, ale tisíce dalších maminek a dalších pacientů.

Postavení dětí

Je zde ale ještě druhý moment, o kterém je vhodné se v této souvislosti zmínit. Tím jsou práva dětí a otázka zodpovědnosti. V našem konkrétním případě nešlo o rozdílnou představu lékaře a pacienta, nýbrž o rozdílnou představu lékaře a maminky „pacienta-novorozence“. Mění to něco na situaci? Je nyní lékař povolán rozhodovat za nehotového člověka-novorozence? Zřejmě nikoli, ani zde nezískává žádné privilegované postavení. Tím, kdo rozhoduje a nese plnou zodpovědnost, jsou rodiče. To, že rodiče rozhodují za svého potomka, neznamená, že mohou rozhodovat libovolně. Bez hluboké diskuse o podstatě práv dětí se zřejmě shodneme na tom, že uškodit dítěti je zločin. Rovněž platí, že dítě není ze své podstaty schopno fungovat nezávisle na dospělých. Rodiče, kterým se potomek narodí, jsou tedy zodpovědní za jeho život do doby, než je schopno postarat se samo. Tvrdit opak by bylo stejné jako říkat, že nemám žádnou povinnost zachraňovat tonoucího, kterého jsem hodil doprostřed rybníka a o kterém vím, že neumí plavat. Pokud tedy rodiče svým jednáním dítě poškodí, porušili jeho práva, a měli by být potrestáni. O tom není sporu. Problémem však je situace, kdy jsou rodiče považováni za zločince ještě před tím, než nějaký zločin spáchali.

Je ospravedlnitelné zasáhnout předběžně, abychom zabránili škodě? Položíme-li otázku taktu, pak nepochybně ano. Problémem je, že v reálném světě narazíme na velmi málo situací, kdy si budeme alespoň rozumně jisti, že nějaká škoda skutečně hrozí. Pokud uvidíme, že rodič míří na svého potomka odjištěnou pistolí, jeví se odebrání dítěte jako adekvátní reakce. Pokud ale rodič odmítá poslat své dítě do státní školy, odmítá mu vystavit občanský průkaz či ho nechává dívat se na teletubies, o agresi ze strany rodičů se evidentně nejedná, i když by to spousta rodičů u svých dětí nikdy nepřipustila. Každé dítě má jistě právo na podmínky, které umožní rozvinout jeho lidství, ale nikoli na to, aby ho ve věcech míru vzdělával Al Gore a ve věcech ekonomie Leonid Hurwicz. Bezprostřední ohrožení na životě tak zůstává jediným smysluplným důvodem, kdy lze předběžně zasáhnout, aniž by se jednalo o agresi. Jen tehdy to lze obhájit.

Fakt, že se v našem konkrétním případě o uvedenou hrozbu zřejmě nejednalo, a přesto byl potomek rodičům v podstatě odebrán, nás vrací zpět k tomu, co bylo napsáno výše o pozici lékařů ve společnosti. A nakonec je tu ještě jedna otázka, která by měla zaznít. Proč si právo zasáhnout přisvojuje stát, ale upírá ho všem ostatním? Že by to mělo co do činění s tím, jak vnímáme politiky a stát jako takový? Ale to už bychom se opakovali... ■

100 Let od vydání *Nauky o potřebách* Františka Čuhla (1862-1914)

(pokračování ze strany 1)

obhajobu tohoto poněkud odvážného tvrzení uveďme, že žádný z tehdejších českých ekonomů se nemůže pochlubit tím, že by na něj bylo v zahraničí tolik odkazováno jako právě na Čuhla – a to takovými ekonomy, jako byli Böhm-Bawerk (1912), Slutsky (1915), Mises (1912, 1920, 1922, 1932, 1953, 1969), Mitchell (1914), Robbins (1932) či Machlup (1956). Rychle však dodáme, že Čuhel se nemůže pyšnit uceleným ekonomickým systémem jako třeba Engliš a jeho vědecké publikace se podstatně redukcují na zmiňovanou jednu knihu. Navíc se mu nikdy nepodařilo dosáhnout významného akademického postavení, což jistě přispělo k tomu, že ani po dobu jeho života se mu nedostávalo takového uznání, kterého by si zasluhoval. Ludwig von Mises, který je velkou měrou zodpovědný za to, že Čuhlovo jméno nebylo zcela zapomenuto, pevně věřil, že Čuhel získá uznání alespoň později: ale to se jak víme nestalo. Čím se tedy zapsal František Čuhel do dějin ekonomického myšlení? Šlo především o zavedení ordinálního pojetí užitku. Rothbard dokonce později mluví o „Čuhel-Misesově teorii meziho užitku“ jako alter-

nativě k pojetí tradice hlavního proudu Pareto-Slutsky-Hicks-Allen založené na indifferenčních křivkách. Jeho kniha však obsahuje mnohem více než to. Než přejdeme k jeho dílu, zmíníme se krátce o jeho životě.

Život

O Čuhlově životě toho zatím není známo mnoho. Narodil se roku 1862 v Olešnici na Moravě do protestantské rodiny. Jeho otec, též František, pocházel z nedalekého Bolešína a byl rolníkem a domařem. S Františkovou matkou Josefou, rozenou Hájkovou, se oženil v roce 1861. František Čuhel ml. vystudoval gymnázium v Brně a práva ve Vídni a Praze, kde získal roku 1886 doktorát. V roce 1889 se stal koncipistou u obchodní komory v Praze, roku 1894 náměstkem sekretáře a o čtyři roky později druhým sekretářem. V devadesátých letech se též veřejně angažoval, zejména ve prospěch drobných živnostníků: roku 1896 navrhl a vypracoval projekt „Zemského jubilejního fondu císaře a krále Františka Josefa I.“ na jejich podporu. K jeho zřízení došlo v roce 1898.

Podle Gruberových vzpomínek byl Čuhel „hluboce spekulativně založen, vysokého nadání a vzdělání“ a pomýšlel na habilitaci v oboru národní hospodářství. K té však dlouho nedocházelo, k litosti Albína Bráfa, který v něm prý viděl svého nástupce. Čuhlovi pro úřednickou práci zbývalo stále méně času pro vědu. Od konce devadesátých let devatenáctého století se navíc u něj začala projevovat blíže nespecifikovaná duševní porucha a Čuhel tak odešel roku 1903 do předčasné výslužby. Přestěhoval se nejprve zpět na Moravu a poté do Vídně. Během této doby se vrátil opět k vědecké činnosti a výsledkem bylo roku 1907 vydání knihy *Zur Lehre von den Bedürfnissen*. V roce 1908 se vrátil k úřednické činnosti – stal se úředníkem Všeobecné pensijní pojišťovny ve Vídni. O rok později ještě pomýšlel na to, stát se nástupcem Grubera (který odešel na pražskou universitu) na katedře „věd právních a státních“, Bráf mu tento záměr však údajně rozmluvil. 3. prosince 1914 Čuhel ve Vídni umírá, aniž by kdy dosáhl kýženého postavení na akademické půdě. (Gruber též zmiňuje, že Čuhel se pokusil o některé

technické vynálezy, které dokonce byly patentovány, avšak v praxi se neosvědčily. Jedním z těch vynálezů pravděpodobně byl počítač stroj z roku 1890.)

Kniha *Zur Lehre von den Bedürfnissen*

Téma Čuhlovy knihy je přirozeným ploidem intelektuálního klimatu jeho doby. Jak její podtitul napovídá, pohybuje se na pomezí mezi psychologii a ekonomikou a snaží se též vymezit hranice obou disciplín. Tato oblast byla v jeho době vskutku aktuální – Rakouská škola se jak známo ve svých počátcích vyvíjela ruku v ruce s psychologii a filosofií. Vedle skupiny ekonomů Mengera, Böhm-Bawerka a Wiesera, existovala ještě tzv. „druhá Rakouská škola teorie hodnoty“, jejíž vůdčí postavou byl Franz Brentano a k níž náleželi zejména Alexius Meinong, Oskar Kraus či zakladatel Gestalt psychologie Christian von Ehrenfels. Zatímco ekonomové hlavního proudu se soustředili především na odvození poptávky – což *de facto* znamenalo vytvoření spojovacího článku mezi teorií mezního užítku, jakožto behaviorálního základu ekonomické teorie, a kvantifikovatelných vztahů založených na peněžních cenách – rakouští ekonomové (a psychologové) se podrobněji zabývali charakterem zákonů mezního užítku a podmínkami jejich platnosti. Dobře chápali, že nová teorie je více než pouhou teorií hodnoty: že jde také o nový přístup ke studiu lidského chování obecně.

Čuhel pojal svoji knihu jako úvod k systematickému ekonomickému pojednání, které zdá se zamýšlel později napsat. Všiml si, že pojem potřeby, ač považován za základní pojem ekonomické vědy, je zřídka ekonomy analyzován. Sám se tohoto úkolu ujal a vytvořil propracovaný, avšak poměrně komplikovaný systém, plný jím vytvořených pojmů, jako „egence“, „alterilné“ a „ipsilné“ potřeby apod.. Není zde místo, abychom shrnuli závěry Čuhlovy knihy – a není to ani příliš třeba, neboť autor tak

sám přehledně učinil v článku *K nauce o potřebách*, jehož český přetisk i anglický překlad letos vyjde v časopise *New Perspectives on Political Economy*. Uvedme pouze, že na jeho knihu bylo odkazováno především v souvislostech (1) ordinálního pojetí užítku, (2) vztahu psychologie a ekonomie, (3) použití matematiky v ekonomii a (4) časové preference.

Čuhlova kniha se dočkala některých ohlasů, i když ne okamžitě. V české ekonomické literatuře najdeme odkaz v poměrně vlivné učebnici Kolouškové (1918) – pro zajímavost uvedme, že to byl právě Jan Koloušek, kdo byl v roce 1910 místo Čuhla povolán na uvolněné místo na české technice po Gruberovi. Koloušek zmiňuje Čuhlovy argumenty proti měření intenzity potřeb v kontextu kritiky teorie hodnoty postavené na koncepci mezního užítku. Co se týče německy mluvící oblasti, Gruber zmiňuje pozitivní odkazy na Čuhla v dílech Philippoviche (1920) a Tiburtia (1914). Především je však na tomto místě nutno uvést Böhm-Bawerkovu (1912) obsírnou odpověď na Čuhlovu polemiku. Čuhel kritizoval kardinalistické prvky v Böhm-Bawerkově učení a předložil striktně ordinalistické pojetí užítku. Právě tento spor je v souvislosti s Čuhlovým jménem nejčastěji připomínán. Na otázku, zda je tento spor významný pouze v rámci rakouské tradice či současně pro dějiny ekonomického myšlení jako takové, je však zřejmě nutné přiklonit se k prvnímu tvrzení. E. Kauder jej sice zahrnul do jeho dějin teorie mezního užítku, avšak i když sám sympatizoval s Rakouskou školou musel uznat, že „Rakouská diskuse byla zajímavá, avšak nikoli tak pronikavá jako diskuse mimo tuto školu.“ (Kauder, 1965, s. 197).

Ekonomie hlavního proudu totiž neodvozuje ordinalistické pojetí od Čuhla, nýbrž od Pareta (1906) a následně Hickse a Allena (1934a, 1934b). Zajímavé však je, že Hicks při psaní své průlomové práce mohl být s Čuhlovou prací obeznámen. Hicks byl v té době na LSE členem „Robbinsova kroužku“ a Lionel Robbins v té době Čuhla zcela jistě znal – citoval ho ve svém slavném *Eseji* již v roce 1932. Navíc zde působil také Hayek, který dokonce podle svých slov sehrál určitou roli při formování Hicksových myšlenek v této věci, když prý přesvědčoval Hickse, aby použil aparát indifferenčních křivek. Hicks, pokud byl na Čuhla upozorněn, zřejmě jeho argumenty nepotřeboval, neboť již dávno přijal ordinalismus Paretův. Navíc pro jeho účely byla Paterovo formalizované pojetí vhodnější než „psychologické“ pojetí Čuhlovo. Co se týče významných příspěvků samotného Robbinse k teorii užítku (konkrétně k otázce meziosobního srovnávání užítku), zde lze pravděpodobně mluvit o Čuhlově vlivu, ať již přímém, či zprostředkovaném skrze Misesa.

Tímto jsme se již dostali k ohlasům na Čuhlovu knihu v anglicky mluvících zemích. Uvedme, že byla příznivě recenzována v *Economic Journal* a v *Political Science*

Quarterly. Dále se o ní zmiňuje Wessley Clark Mitchell (1914) ve svém přehledovém článku o přístupu k lidskému chování v ekonomii. Odkazy najdeme také u Williamse (1910), Clarka Dickinsona (1919) a u Surányi-Ungera (1948). V Itálii na Čuhla potom odkazuje ve svém slavném článku Eugen Slutsky (1915), v souvislosti s problémem všeobecné platnosti I. Gossenova zákona.

Na závěr této části jsme ponechali zmínku o nejpodstatnějším vlivu, který Čuhlova kniha vykonala. Jak jsme uvedli v úvodu, bez Misesa by byl náš autor pravděpodobně zapomenut. Byl to totiž právě Čuhel, komu Mises vděčil za ordinální pojetí užítku. Je téměř jisté, že Robbins, Machlup, Robbins či Kauder znali Čuhla právě díky Misesovi, nemluvě o pozdějších reprezentantech Rakouské školy. Misesovi byla Čuhlova kniha nápomocna především při psaní jeho *Theory of Money and Credit* z roku 1912, kde ukázal, že peníze (stejně jako jakákoliv jiná komodita) nemohou být měřítkem hodnoty.

Znovuobjevení

Nyní tedy není divu, že povznesení Čuhlova jména z propadliště dějin na výsluní je výsledkem oživení zájmu o Rakouskou školu (konkrétně její Misesovsko-Rothbardovskou větev) po pádu komunismu, které je spojeno se skupinou ekonomů kolem Josefa Šímy. Přesto však první (a zatím jedinou) porevoluční podrobnější zmínku o Čuhlovi nalezneme v díle nikoli ekonomů, nýbrž filosofů, a sice v knize Jána Pavlíka *F. A. Hayek a teorie spontánního řádu*. Autor zde připomíná zmiňovaný spor Čuhel - Böhm-Bawerk. Vyrcholodním snah o to, dostat Františka Čuhla do obecného povědomí, je potom ustanovení výroční přednášky v rámci *Prague Conference on Political Economy* nesoucí jeho jméno.

Závěr

Františka Čuhla nelze chápat jako jakéhosi nepochopeného a neuznaného genia ve stejném smyslu, v jakém jím byl třeba Gossen. Jeho dílo je zajímavé a inspirativní, nikoli však revoluční. Budiž mu přiznáno, že nezávisle rozpracoval ordinalistickou verzi teorie užítku, což je samo o sobě významným počinem. Co se týče jeho skutečného vlivu, je pravdou, že je prakticky omezen „pouze“ na Rakouskou tradici. V té však Čuhel zaujímá čestné místo. Ekonomie hlavního proudu se na Čuhla neodvolává jako na jednoho z otců moderní teorie užítku, i když jeho kniha zde vliv měla – byť pouze zprostředkovaně – skrze Böhm-Bawerka, Slutského, Misesa a Robbinse. Zda by si býval Čuhel zaslouhoval větší pozornost ekonomů hlavního proudu, to necháme na posouzení současného čtenáře. Nicméně jedno je jisté: František Čuhel byl natolik významným ekonomem, že si zaslouží, aby byl v knihách dějin českého ekonomického myšlení navždy zmiňován. ■

PŘEDPLATNÉ TL

Jak se stát každý měsíc součástí

TERRA LIBERA?

Předplatte si zaslání časopisu

TERRA LIBERA.

Roční předplatné časopisu, zasláního v papírové podobě kamkoliv v rámci ČR, získá ten, kdo přispěje Liberálnímu institutu alespoň 250,- Kč nebo 0,5 g zlata.

Předplatné v elektronické podobě lze získat za polovinu těchto částek.

Korunový účet: 111 333 0/2400

e-Gold účet: 131844

Více o e-Gold na www.libinst.cz

Literatura

BÖHM-BAWERK, E. von, On the Measurability of Sensations. [1912], in Böhm-Bawerk, E. von, *Capital and Interest*. Vol. 3. South Holland IL: Libertarian Press, 1959, pp. 124-136.

CALDWELL, B. (ed.), *The collected works of F. A. Hayek. Volume IX. Contra Keynes and Cambridge: Essays, Correspondence*. Routledge, 1995.

CLARK DICKINSON, Z., The Relations of Recent Psychological Developments to Economic Theory. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 33, No. 3. (May, 1919), pp. 377-421.

ČUHEL, F., K nauce o potřebách. *Sborník věd právních a státních*, ročník VII. Praha, Bursík & Kohout, 1907b, s. 1-33.

ČUHEL, F., *Zur Lehre von den Bedürfnissen: Theoretische Untersuchungen über das Grenzgebiet der Ökonomik und der Psychologie*. Innsbruck: Wagner'schen Universitäts Buchhandlung, 1907.

EATON, H. O., *The Austrian Philosophy of Values*. Norman: University of Oklahoma Press, 1930.

FABIAN, R. - SIMONS, P., The Second Austrian School of Value Theory. In: Grassl, W.; Smith B.: *Austrian Economics: Historical and Philosophical Background*. New York: New York University Press, London/Sydney: Croom Helm 1986, pp. 37-101.

GRUBER, J., JUDr. František Čuhel. *Obzor národohospodářský*, 1914, s. 423-426.

HAYEK, F. A., *Kontrarevoluce vědy*. [1952], Praha: Liberální institut, 1995.

HICKS, J. R. - ALLEN, R. G. D., Reconsideration of the Theory of Value. Part I. *Economica*, New Series, Vol. 1, No. 1 (Feb., 1934a), pp. 52-76.

HICKS, J. R. - ALLEN, R. G. D., Reconsideration of the Theory of Value. Part II. *Economica*, New Series, Vol. 1, No. 2 (May, 1934b), pp. 196-219.

HICKS, J. R., The Formation of an Economist. In: Hicks, J. R.: *Classics and Moderns. Collected Essays on Economic Theory. Vol. III*. Basil Blackwell, 1983.

KAUDER, E. A., *History of Marginal Utility Theory*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1965.

KIRZNER, I. M., *Classics in Austrian Economics*. 3 volumes. London: William Pickering and Chatto Publishers, Ltd., 1994.

KOLOUŠEK, J., *Národní hospodářství*. Praha: Nakladem České matice technické, 1918.

MACHLUP, F., Rejoinder to a Reluctant Ultra-Empiricist. *Southern Economic Journal*, vol. 22 (1956), pp. 483-493.

MARTIN, E., *The Calculating Machines: Their History and Development*. [1925], The Massachusetts Institute of Technology and Tomash Publisher, 1992. Dostupné na http://www.rechenmaschinen-illustrated.com/Martins_book/Ernst%20Martin%20-%20Rechen%20Machinen%20OCR%204.pdf [20.8. 2007]

MISES, L. von, *The Theory of Money and Credit*. [1912], Indianapolis, IN: Liberty Fund, Inc., 1981.

MISES, L. von, *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*. [1920], Auburn: The Ludwig von Mises Institute, 1990.

MISES, L. von, *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*. [1922], Indianapolis, IN: Liberty Fund, Inc., 1981.

MISES, L. von, *Epistemological problems of Economics*. [1932], Auburn: Ludwig von Mises Institute 2003.

MISES, L. von, *Human Action*. [1949] Chicago: Contemporary Books, 1966.

MISES, L. von, Comments about the Mathematical Treatment of Economic Problems. [1953], *Journal of Libertarian Studies*, Vol. 1, No. 2, 1977, pp. 97-100.

MISES, L. von, *Notes and Recollections*. South Holland, IL: Libertarian Press, 1978.

MISES, L. von, *The Historical Setting of the Austrian School of Economics*. New Rochelle, N.Y.: Arlington House, 1969.

MITCHELL, W. C., Human Behavior and Economics: A Survey of Recent Literature. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 29, No. 1. (Nov., 1914), pp. 1-47.

MUSSEY, H. R., Zur Lehre von den Bedürfnissen by Franz Cuhel. *Political Science Quarterly*, Vol. 24, No. 2. (Jun. 1909), pp. 323-325.

PARETO, V., *Manuel d'Économie Politique*. [1906], Genève: Librairie Droz, 1966.

PAVLÍK, J., Na obranu (nikoliv příliš) extrémního apriorismu. In: PAVLÍK, Ján (ed.). *Filosofické základy metodologie ekonomických věd I*. Praha: Oeconomica, 2002, s. 11-81.

PAVLÍK, J., *F. A. Hayek a teorie spontánního řádu*. Praha, Professional Publishing 2004.

PHILLIPOVICH, E. von, *Grundriß der Politischen Oekonomie*. Tübingen, 1920.

RESCHER, N., *Introduction to Value Theory*.

Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1969.

ROBBINS, L., *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*. [1932] London: Macmillan, 1945.

ROBBINS, L. Interpersonal Comparisons of Utility: A Comment. *The Economic Journal*, Vol. 48, No. 192. (Dec., 1938), pp. 635-641.

RÖTHBARD, M. N. Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics. In Mary Sennholz (ed.), *On Freedom and Free Enterprise: Essays in Honor of Ludwig von Mises*. Princeton, NJ: D. Van Nostrand Co., 1956, pp. 224-262.

RÖTHBARD, M. N. *Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero*. Auburn, AL: The Ludwig von Mises Institute, 1988.

SANGER, C. P. Zur Lehre von den Bedürfnissen by Franz Cuhel. *The Economic Journal*, Vol. 18, No. 70. (Jun., 1908), p. 32.

SLUTSKY, E. On the Theory of the Budget of the Consumer. [1915] In Lancaster, K. J. (ed.), *Consumer Theory*. Cheltenham: Elgar, 1998, pp. 27-51.

SURÁNYI-UNGER, T. Individual and Collective Wants. *The Journal of Political Economy*, Vol. 56, No. 1. (Feb., 1948), pp. 1-22.

TIBURTIUS, J. *Der Begriff des Bedürfnisses. Seine psychologische Grundlage und seine Bedeutung für die Wirtschaftswissenschaft*. Jena: Fischer, 1914.

VENCOVSKÝ, F. *Dějiny českého ekonomického myšlení do roku 1948*. Brno: Georgetown (Jiříkov): Masarykova univerzita: Nadace Universitas Masarykiana, 1997.

WILLIAMS, J. M. Outline of the Theory of Social Motives. *The American Journal of Sociology*, Vol. 15., No. 6. (May, 1910), pp. 741-780.

Františku Čuhlovi a jeho dílu je věnováno speciální číslo časopisu "New Perspective on Political Economy", sv. 3, č. 1, 2007"

Rudé výročí

(pokračování ze strany 1)

bolševický převrat odstartoval jeden z nejkrutějších režimů v historii lidstva.

Navzdory této skutečnosti žije na světě nezanedbatelný počet lidí, kteří jsou bytostně přesvědčeni, že Lenin s hrstkou svých přívrženců strhnul kormidlo dějin ke světélým zitrkům. Patří sem zřejmě i voliči naší druhé nejsilnější levičové strany - Komunistické strany Čech a Moravy. Připomeňme si krátce, jak si politici sídlící v ulici s trefným názvem Politických vězňů tuto událost připomněli. Rozhovořili se o ní podobně, jak to činili v letech, kdy této zemi neomezeně vládli. Tvrdí, že VŘSR vyjádřila zájmy širokých lidových vrstev, zformovala společenský systém, který byl první dlouhodobě životaschopnou alternativou ke kapitalismu, a dala povstat velmocí, jež garantovala světový mír. Ano staly se prý i chyby. O tom ale později. Důležité je, že v centrále

KSČM panuje přesvědčení, že idea socialismu je nadále živá a je jedinou reálnou perspektivou lidstva.

Jako příčinu toho, proč socialistický systém navzdory jeho přednostem zkolaboval, uvádí zmiňovaná zpráva v podstatě jen vnější tlak. I když, abychom byli přesní, zazní i termín „vnitřní příčiny“ a „subjektivní chyby“. Hlavní je ale to, že kapitalismus vtrvale a zákeřně usiloval o zničení tohoto pokrokového systému a také fakt, že SSSR jako jediná světová supervelmoc podporovala boj za spravedlivější společenský řád za cenu vlastního ekonomického vyčerpání. A ještě měl prý kapitalismus navíc náskok, takže se není co divit, že jej socialismus nepředhonil. Asi to bude příběh podobný tomu Zenonovskému s Achyem a želvou.

Uvedená tvrzení jsou ale prostě a jednoduše chybná. Socialismus není životaschop-

ným systémem, socialismus není ani etickým systémem, naopak vždy povede k chudobě a násilí bez ohledu na to, zda v jeho čele bude stát Lenin, Stalin, Hitler, Pol Pot či Vojtěch Filip. Naznačme stručně proč.

Svět, který obýváme, je charakterizován pluralitou, znamenajícím, že v něm nejsme sami, diversitou, která označuje fakt, že všichni jednotlivci nutně nesdílejí shodnou představu o tom, jak svůj život naplnit, dále pak vzácností, jež implikuje, že nedokážeme uspokojit všechny naše touhy, a musíme se tedy rozhodovat. Je možné, aby za takových podmínek na světě existoval řád? Ano, pokud k vzácným statkům neexistuje volný přístup. Jestliže existují jasné hranice mezi jednotlivými osobami a jejich vlastnictvím, převládá na světě řád, který se obvykle označuje jako přirozený.

Socialismus je pak ve své podstatě vize, že tento způsob řádu není nutný, že odstra-

něním soukromého vlastnictví (zavedením volného přístupu) lze eliminovat veškeré zlo světa a nastolit řád lepší, pokrokovější. Zůstaneme-li v logické rovině, je něco takového představitelné. Postačuje odstranit jedinou z výše uvedených třech charakteristik našeho světa. Můžeme kupříkladu zrušit pluralitu. Výsledkem je řád, avšak nikoli řád společenský. Jediný přeživší může stěžít vytvářet společnost. Lze rovněž odstranit diversitu. Pak máme řád mnoha jednotlivců, ale stejně jako v prvním případě se i zde musíme spolehnout na donucení. Sice již fyzicky neodstraňujeme ostatní, ale nutíme jim svou vizi optimálního jednání. Samozřejmě jen pokud se jako mávnutím kouzelného proutku lidé nepřemění v identické klony. Zbývá ale ještě jedna možnost - tou je odstranění vzácnosti. Na ní je lákavé to, že nevyžaduje násilnou změnu podstaty člověka, ale stačí, když zmnožíme statky natolik, aby jejich kvantita umožnila lidem naplnit vše, co si přejí. Socialismus šel právě tímto směrem. Prohlásil, že odstraní soukromé vlastnictví i vzácnost, a tím pádem budeme žít všichni v ráji. To, jak vidno, celkem dává smysl, a dokonce se to jeví jako atraktivní. No řekněte, kdo by pro odstranění vzácnosti nehlasoval? Problém je s realitou. Vzácnost odstranit nelze. Lze se pokoušet ji různě úspěšně zmírňovat, avšak plně odstranit ji nelze nikdy.

Tím vzniká všem socialistům zásadní problém. Máme-li vzácnost, ale nemáme-li soukromé vlastnictví, jak zabráníme konfliktu? Pomineme-li možnost, že se lidé na všem shodnou, zbývá jediné. Musíme je k tomu donutit, nebo se jich zbavit. Praxe socialistických režimů ukazuje, že docházelo k obojímu. Všichni od křesťanských utopistů, přes Morellyho, Babeuf, Fouriera, Marxe, Engelse či Preobraženského hovořili o odstraňování vzácnosti, ale směřovali k odstraňování plurality a diversity.

Vezměme si tento měsíc oslavovanou revoluci. Leninův program, který si kladl za cíl zorganizovat celou ekonomiku po vzoru po-

ty, brzy způsobil humanitární tragédii. Jenže za to prý socialismus nemohl, za to mohla podvatná činnost nepřátelských živlů. Jistě, pominout vliv občanské války by bylo nezodpovědné, nicméně hladomor by nastal, i kdyby bolševici měli na své politiky větší klid. A možná ještě větší. Všeobecné znárodnování, nekontrolovaná inflace a přísná cenová regulace povedou ke katastrofálním důsledkům za každé situace. 3 miliony mrtvých v důsledku hladomoru proto rozumného člověka nepřekvapí. Více možná některé překvapí povinná práce, která se již v roce 1919 rozšířila na všechna odvětví ekonomiky. Skutečně si naši komunisté myslí, že byla naplněním touhy porobených po svobodě? Snad leda kdyby přistoupili na Bucharinovo vysvětlení, že nucená práce za diktatury proletariátu je něco zcela jiného než nucená práce v kapitalismu: ta druhá znamenala „zotročení třídy pracujících“, ta první naopak „sebeorganizaci dělnické třídy“. V takovém případě ale už asi nemá smysl dále argumentovat.

Postupme přesto dál. Jak si vedli následovníci V. I. Lenina? Podobně. I když bylo po třech letech upuštěno od pokusu zavést úplný socialismus, přesto byly výsledky stále tragické. Stalinova kolektivizace zemědělství, i když nikdy nebyla úplná, vedla k bezprecedentnímu poklesu zemědělské produkce a jednomu z největších hladomorů v historii. Dobře, bylo by možné namítnout, v zemědělství se nedařilo, ale jinde ano! Tak třeba Bělomořsko-baltský kanál z roku 1931, pycha Sovětského svazu, stavba, která měla zastínit i egyptské pyramidy. Zastínila je možná počtem životů, které stála. Ze 150.000 vězňů, kteří se podíleli na jeho budování, jich celá dvě třetiny nepřežily. Výsledkem je navíc kanál, jehož ekonomický přínos byl velmi omezený. Ještě v roce 1940 byla jeho kapacita využívána jen ze 44 %. Byl tak mělký, že jej žádná loď baltské flotily nemohla využít.

Anebo že by se nedařilo na poli ekonomiky, ale kvalita života, ta rostla? Nikoli. SSSR byl jednou z nemnoha zemí, kde v moderní době výrazně poklesla očekávaná doba dožití. Dnes něco podobného sledujeme v Zimbabwe, ale to je už jiný (i když v mnohém podobný) příběh. Zanechme Rusko a zkusme se podívat, zda nebyl socialismus úspěšnější někde jinde.

Nebyl. Jedním z nejzarputilejších pokusů zavést socialistické myšlenky do praxe byl režim Rudých Khmérů v Kambodži mezi lety 1974 a 1979. Zákaz náboženství, peněz, bankovníctví, trhů, západní medicíny, stejné oblečení, společné vaření - tedy spošv v době, kdy bylo co vařit, to jsou nástroje, pomocí nichž chtěli Pol Potovi blízcí skoncovat s kapitalismem. Povedlo se jim skoncovat podle některých odhadů až se 3.000.000 svých spoluobčanů. To vše v sedmimilionové zemi během pár let.

Nedařilo se tedy alespoň v Číně? Ani tady ne. Velký skok vpřed odstartovaný v roce 1958 přinesl hladomor a smrt 38.000.000 lidí. Jak se něco takového mohlo stát v zemi, která již ve 13. století měla nejefektivnější

zemědělství na planetě? Stačí v revolučním zápalu nadhodnocovat zemědělské výnosy, aby vznikla iluze, že je země vlastně bohatá, a pak se vrhnout do výroby oceli. Každý, počínaje dětmi, přes rolníky, až po lékaře stavel své malé pícky, plácal je z hlíny a zpevňoval svými vlasy. A pak všichni tavili své nářadí a hrnce a pánve, a aby bylo čím topit, zlidkvidovali veškeré lesní porosty v širokém okolí. A výsledek? Nekvalitní železo, které bylo vhodné tak leda k opětovnému roztavení. Takto by bylo možné pokračovat téměř donekonečna. Lze vyprávět o celonárodním honu na vrabce, které velký Mao prohlásil za škůdce a jejichž masové vyvraždění vedlo k přemnožení skutečných škůdců. Je možné popisovat, jak boj se starými (ne)pořádky vedl k tomu, že strana skrze své věrné členky kontrolovala, zda máte doma dostatečně uklizeno. Poselství je ale stále stejné.

Zastavme se na konci u cynismu, s jakým čeští komunisté odbyli oběti své ideologie. V tiskovém prohlášení jen tak z ničeho nic zazní věta: „Došlo ke zbytečné perzekuci mnoha nevinných lidí včetně stoupců nového systému a zaslužilých revolucionářů.“ Toť vše, jako kdyby se jednalo jen o jakési drobné nedopatření jinak dokonalého systému a navíc, nelze se ubránit dojmu, že hlavní sdělení této věty zní: „hlavně nás nesudte, vždyť trpěli především naši.“

Tak si jen osvěžme paměť. Opatření socialistické vlády měla v SSSR mezi lety 1917 a 1987 podle střízlivých odhadů na svědomí smrt 62.000.000 nevinných lidí. Když k tomu připočteme 73.000.000 obětí čínského socialismu mezi lety 1949 a 1978, dostáváme se k 135 milionům, což je o více než 43.000.000 více lidí, než kolik zemřelo v obou světových válkách dohromady. Přidáme-li minimálně 2.000.000 obětí kambodžských socialistů a všechny další doložené oběti socialistických režimů a gerilových hnutí, dopočítáme se k počtu 148.000.000. A to se omezujeme jen na socialismus sovětského typu, i když rozdíl mezi ním a nacismem jsou jen kosmetického charakteru. Kdybychom přičetli i socialismus národní, zvýší se celkové číslo na 175.000.000. Vzhledem k tomu, že všechny vlády světa za celé dvacáté století lze učinit odpovědné za smrt 212.000.000 lidí, je role socialismu více než výrazná.

Není třeba dělat si iluze ani o fungování vlád v tzv. kapitalistických zemích, nicméně zločinnost socialismu je jak vidno bezprecedentní a věrme, že nebude nikdy překonána. Tvrdit, že to byla shoda náhod, kombinace špatných lidí a vnějších okolností je výsměchem celé společenské vědě. Socialismus nebyl, není a nikdy nemůže být životaschopným společenským systémem. Tím méně systémem vznešeným. Odstranění soukromého vlastnictví bez odstranění vzácnosti může vést pouze a jen k teroru a pošlapávání lidské důstojnosti. Až socialisté přijdou s receptem, jak odstranit vzácnost, bude o čem diskutovat. Do té doby nelze na socialisty ve všech, ať již nacionalistických či internacionalistických kabátech, pohlížet jinak než jako na lidi hloupé, intelektuálně nepoctivé či obojí. ■

On-line archív
TERRA LIBERA
z let 2000 - 2006
dostupný na stránkách

www.libinst.cz

TERRA LIBERA

je vydávána společností TERRA LIBERA.

Kontaktní adresa:

TL, c/o Liberální institut,
Spálená 51, 110 00 Praha 1
E-mail: TL@libinst.cz

Její vydávání není povoleno ani schváleno
žádnou státní institucí.

Bryan Caplan, *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*.

Princeton University Press, 2007.

Kniha *The Myth of the Rational Voter* od Bryana Caplana, ekonoma z George Mason University, představuje zásadní příspěvek k prohloubení poznatků společenských věd o politickém rozhodování v demokratickém systému a vlivu iracionality voličů na hospodářskou politiku. Kniha se též obsírně věnuje roli ekonomie při demytizaci obecně přijímaných pravd, které jsou často v rozporu se základní ekonomickou logikou.

Caplanova kniha je z velké části polemikou se standardním učením školy veřejné volby, jmenovitě se věnuje konceptu racionální ignorance. Podle tohoto konceptu si je volič vědom, že jeho hlas v demokratických volbách (jichž se účastní miliony lidí) nemá prakticky žádnou váhu, že je téměř vyloučen, aby jeho hlas volby rozhodl. Z tohoto důvodu se nebude vůbec snažit získat znalosti o programech jednotlivých politiků, rozhodne se znalostí potřebné pro správnou volbu jednoduše nemít, svůj čas racionálně věnuje jiným aktivitám. Volí pak zcela náhodně a zákon velkých čísel („zázrak agregace“) zaručuje, že extrémně nesmyslné politiky vypadávají ze hry. Caplan ovšem přichází se svou kritikou: lidé nejednají jako racionálně ignorantní voliči, ale systematicky se přiklání na jednu stranu, třeba favorizují protekcionismus nebo věří, že největším nebezpečím pro domácí ekonomiku je příliv zahraničních pracovníků. Na základě zevrubného studia výzkumů veřejného mínění pak identifikuje 4 oblasti, v nichž se mínění veřejnosti systematicky odchyloje od fakticky nekontroverzních poznatků ekonomické vědy.

Za prvé, lidé podceňují ekonomické výhody, jež společnosti přináší tržní mechanismus. Trh vidí jako hru s nulovým součtem, zisky jako nadbytečný „dar“ podnikatelům. Za vysokými cenami nevidí vzácnost a koordinaci nabídky s poptávkou, ale zločinné monopoly. „Neekonom chápe ceny jako funkci zájmů a cílů generálních ředitelů velkých společností.“

Za druhé, lidé mají tendenci podceňovat ekonomické výhody spolupráce s cizinci. Jinými slovy, ačkoli je protekcionismus v ekonomické teorii zdiskreditován minimálně od dob Smithe a Ricarda, mnoho lidí stále věří, že když se do jejich země dováží více zboží, ekonomika strádá. Proto nadšeně volají po ochranných opatřeních.

Za třetí, lidé se mylně domnívají, že práce není vzácným statkem, že práci není třeba šetřit. Odtud mantra politiků o vytváření pracovních míst. „Tam, kde neekonom spatřuje likvidaci pracovních míst, tam vidí ekonom základ ekonomického růstu – produkci více statků s méně zdroji.“ Klasickým příkladem tohoto druhu před-

sudku je přesvědčení, že „technologie berou lidem práci“. Zničte stroje, budeme zase pracovat! Robinson na pustém ostrově by ovšem jistě nespátrával výhru v tom, kdyby se mu rozbily všechny nástroje, které dosud vyrobil a kdyby půda, kterou obdělával, náhle přestala být úrodná, i kdyby to znamenalo, že „bude mít práci“. Technologie totiž pracovní místa vytváří, na v jiných částech ekonomiky. Bez počítače by nebylo pracovních míst programátorů a vývojářů softwaru.

Za čtvrté, lidé systematicky přeceňují závažnost hospodářských problémů a zároveň podceňují minulý, současný a zejména budoucí výkon ekonomiky. Krátce řečeno, lidé jsou přehnaní pesimisté. Například malthusiánské předpovědi hladovění, vyčerpání zdrojů a přelidnění stále vyvolávají mezi širší veřejností velký ohlas. Co na tom, že jsme se již mnohokrát probudili do světa, který již měl dávno zaniknout?

Problém se všemi uvedenými tendencemi v uvažování lidí je, že ač jsou objektivně mylné, lidé se jich nehodlají vzdát, i když jsou konfrontováni s fakty. Racionálně ignorantnímu člověku by pouze stačilo získat dodatečné informace a učinil by správné rozhodnutí. Skuteční voliči jsou ovšem „racionálně iracionální“ – pravdě aktivně vzdorují a jsou odhodláni si svůj názor uchovat za každou cenu. Svě představy o fungování světa preferují před pravdou. Lidé sami sobě neradi přiznají, že se v dané věci mýlí. Představte si, že bychom chtěli přesvědčit antiglobalizačního aktivistu o výhodách mezinárodního obchodu. I kdyby byla data sebepřesvědčivější, byl by zázrak, pokud by se pět z deseti demonstrantů s dlažební kostkou v ruce zastavilo a řeklo si: „Možná je problém komplexnější, takhle jsem o tom ještě neuvažoval.“

Jestliže se lidé bez ekonomického vzdělání ve výše uvedených oblastech systematicky mýlí, jsou-li racionálně iracionální, má to své důsledky pro hospodářskou politiku. Lidé skutečně věří, že na tom jejich země bude lépe, pokud budou zdaněny vysoké zisky, když budou zavedena cla a když se zakáže firmám propouštět. Politik, který bude tyto názory hlásat, bude zvolen.

Předpokládejme, že přínosy zavedení politiky A (volný obchod) jsou pro jednotlivce 10 000 Kč a že máme deset milionů voličů. Jaké jsou náklady jednotlivce, pokud bude přesto hlásat protekcionismus a ten bude prosazen? 10 000 Kč? Omyl! To pouze v případě, že volič ví, že jeho hlas bude hlasem rozhodujícím. Jelikož pravděpodobnost, že hlas voliče volby rozhodne, je jedna ku deseti milionům, musíme ještě částku diskontovat touto pravděpodobností. Náklady iracionální volby jsou tak pro jednotlivce velmi blízké nule. Pak je jednoduché dopřávat si velkou dáv-

ku iracionality při volbách a věřit v dávno vyvrácené omyly. Ekonomie hovoří jasně: s klesající cenou nakupujeme větší množství statku.

Demokratické volby tak produkují něco, čemu ekonomové říkají negativní externalita – voliči jednají iracionálně, výsledkem jsou zvrácená hospodářsko-politická opatření. „Následky voličova rozhodnutí nedopadají pouze na něj samého. Volič svým rozhodnutím zasahuje též ostatní, kteří následkem iracionální volby budou s větší pravděpodobností žít v prostředí kontraproduktivních regulací.“

V dalších kapitolách pak Caplan rozvíjí implikace „racionální iracionality“ pro jednání politiků, zájmových skupin nebo médií. Pokud například lidé nechápou důsledky jednotlivých státních zásahů, pro politiky z toho plyne zajímavý závěr: politik, který ignoruje preference voličů, protože ví, že požadovaná opatření nevedou k žádanému cíli, v očích voličů nedrží sliby a pravděpodobně jde na ruku zájmovým skupinám. Pokud se bude voličskými preferencemi řídit, bude vypadat jako nekompetentní, protože výsledky nebudou odpovídat očekáváním voličů. To je podle Caplana důvod, proč jsou lidé věčně nespokojeni s politiky: „Politici jsou zatraceni, když udělají, co se po nich chce, a jsou zatraceni, když to neudělají.“

V závěru se Caplan zamýšlí nad možnostmi nápravy, které spatřuje ve vzdělávání veřejnosti v základech ekonomie. Zároveň otevírá kontroverzní téma omezení všeobecného hlasovacího práva. Jsou-li lidé v oblasti politiky iracionální a mohou-li jejich rozhodnutí vést k tragickým následkům, je v pořádku, že volit může každý, kdo není duševně chorý a je zletilý? Caplan píše: „Test voličské způsobilosti není o nic více problematický než zkoušky na řidičské průkaz. Špatné řízení auta i špatné hlasování jsou nebezpečné aktivity, a to nejen pro toho, kdo je provádí, ale také pro ty, kteří s ním nemají nic společného.“

Caplanova kniha je rukavicí hozenou všem, kdo přes všechny teoretické i empirické poznatky tvrdí, že „demokracie je ten nejlepší ze systémů, který lidstvo dosud vymyslelo“. Alternativou není diktatura, ale méně kolektivního rozhodování. Člověk, který je iracionální jako volič, je totiž téměř jinou bytostí, pokud se jedná o jeho vlastní záležitosti a pokud nese plné náklady svého rozhodování. Tak se tomu běžně děje na trhu. Odpovědí na problémy demokracie tak není „ještě více demokracie“, ale méně demokracie a více trhu. Caplan přesvědčivě ukázal, proč tomu tak je, a posunul tak naše nahlížení na politiku zcela novým směrem. ■

Martin Froněk

Trpajzlíci a centrální banka

Aleš Tůma

Milé děti, dnes si povíme pohádku o trpasličích.

Důlní trpaslík Aurelín a majitel trpasličí hospody Ochmelín spokojeně žili v jednom trpasličím městečku v zemi zvané Papírie. Ekonomiku Papírie řídil moudrý a mocný kouzelník Benber Nan-kee ze svojí vysokánské mramorové věže ve městě Brainwashtonu...

Aurelín měl po práci ve zvyku číst historickou literaturu. V knihách se dočetl hodně o zlatě - prý se kdysi používalo k placení, a ne jen na šperky. Nešlo mu to do hlavy, protože věděl, že rachota v dole není žádný med - trpaslík se lopotí celý den, zpracovává rudu a na konci mu zbude sotva špetička zlatých zrněk. Proč ztrácet čas takovou námahou, když máme hezké a praktické papírové peníze, které svojí autoritou zaštiťuje mocný Benber Nan-kee? Takové myšlenky se Aurelínovi honily hlavou, když jednoho dne zase bušil krumpáčem do skály. A ejhle! Objevil zlatou žílu! Zaradoval se nad tím objevem, aniž tušil, jaké trable právě začaly.

Protože se náš trpaslík kromě historie zajímal i o experimentální archeologii, rozhodl se udělat takový malý pokus. Opatřil si potřebné náčiní a vyrazil z vytěženého zlata mince, úplně stejné jako ty středověké. Pojmenoval je Trpaslíny a vystavil si je doma na krbovou římsu.

Jednoho dne Aurelín splachoval důlní prach pivem v Ochmelínově hospodě a jen tak mezi řečí se zmínil o svých mincích. Hospodského Ochmelína to náramně zaujalo, protože jednu podobnou minci měl doma po svojí prabábě (trpaslíci se, jak víme, dožívají vysokého věku, takže jeho prabába pamatovala středověk). Hospodský Aurelínovi nabídl, že mu za dvě jeho mince prodá soudek piva. Ten dlouho neváhal, a tak si k oboustranné spokojenosti pláclí. Jenže si nevšimli, že je z povzdálí pozoruje úředník jménem Závídín...

Druhý den ráno Aurelína vzbudilo z pivních snů bušení na dveře, které ne a ne přestat. "Se nezblázněte, dyť už jdu-u," zamručel trpaslík. Sotva se ale postavil na nohy, dveře se rozlétly, a do jeho kvartýru napochodovala opancéřovaná trpasličí zásahová jednotka s ostré nabitými samopaly. Povalili neohobého Aurelína na zem a spoutali ho. Za nimi vítězoslavně vkráčel Závídín, rozbalil dlouhatánský svitek s pečeti samotného Benbera Nan-keeho, a přečetl obvinění: "Aurelíne, tímto jsi obviněn z těžkého zločinu narušování peněžního oběhu a podkopávání stability národního hospodářství. Toho jsi se dopustil uváděním plnohodnotných zlatých mincí, tohoto pozůstatku barbarských dob středověku, do oběhu." Nebohý trpaslík se sotva zmohl na slovo a už ho vlekli do žaláře.

Druhý den byl proces. Spoutaného Aurelína přivlekli do soudní síně, kde ke svému nemalému překvapení spatřil hospodského Ochmelína. Ten zrovna stál před soudcem a pokoušel se hájit: "Slavný soude, já nevěděl, že se dopouštím zločinu! Myslel jsem, že když jsme oba dohodli na výměně piva za zlato, je to stejné, jako kdybychom to pivo měnili třeba za selátko..." "Kušuj, hloupý trpaslíku!", okřikl ho soudce. "Nepleť se do věci, kterým nerozumíš!"

A oba trpajzlíci vyfasovali 500 let žaláře. A to je dost i na trpaslíka!

Všechn jejich majetek propadl státu, ale aby se nefeklo, Závídín majetek zpeněžil a utržené peníze nacpal oběma vězňům do slamníků, to aby se jim dobře spalo.

(Daleko v hlavním městě Brainwashtonu se mezitím kouzelník Benber Nan-kee hrbil nad složitým strojem, ze kterého lezly barevné papírky, a mumlal přitom starodávná a mocná zaklínadla, jako "určitámíramone-tárníexpanzeje důležitáproudrženíhospodář-skéhóurůstu", jejichž význam znal jen on sám.)

Dny se měnily v týdny, týdny v měsíce, měsíce v roky, roky v desetiletí, desetiletí ve staletí. Trpaslíci za každý den vyryli do zdi jednu čárku. Když tak seškrábali všechnu omítku ve své cele, nakonec je (s notně prošeďivělými plnovousy) propustili. Protože ve vězení dostávali jen zatuchlou vodu, zamířili oba trpaslíci do hospody. Dali si před cestou domů dvě piva, a hned že zaplatí.

"Dvě pivečka, aano, tak to máme tisíc Papírů," povídá hostinský.

"Cco-cožeee????!!!" vydechli nevěřící trpaslíci. Než je zabáslí, stálo přece pivo jeden Papír!!! Sice se šušovalo něco o tom, že zlí cizáci a spekulanti ženou ceny nahoru... ale že to dojde až tak daleko, to by je ve snu nenapadlo. Chvilí se s hostinským hádali, ale nakonec jim nezbylo, než dát za dvě piva větší celoživotních úspor, protože se nechtěli vrátit do vězení.

No a protože většinu úspor dali za pivo, nezbyly jim žádné peníze na jídlo, a tak za pár týdnů umřeli hladu pod sochou Závídína Moudrého v městském parku. A to je konec pohádky, milé děti.

**

A jaké je ponaučení z této pohádky? Nedrážděte kouzelníky v mramorových věžích, jinak dopadnete stejně jako oba trpaslíci.

Nevěříte? Firma emitující soukromou měnu *Liberty Dollar* teď v USA vede soudní spor se státní mincovnou (*U. S. Mint*), která patrně považuje za hrdelní zločin pouhé používání této měny, i když obě strany s transakcí souhlasí.

V Česku jsou zatím strážci zákona a měnové stability shovívavější. Trestný čin "Ohrožování oběhu tuzemských peněz"

upravuje § 144 Trestního zákoníku. Tohoto činu se odpouští mj. ten, kdo "bez zákonného důvodu odmítá tuzemské peníze". Pokud se se sousedem dohodnete, že mu za demižonek jeho slivovice dáte svoji pamětní zlatou minci, nic se neděje, jde o barter. Ale běda, jak by někdo totéž požadoval coby majitel obchodu. Šup s ním do vězení až na půl roku (ale může vyvážnout s pokutou). Právníci prominou případné nepřesnosti.

A co že mám vlastně pořádek s tím zlatem a trpaslíky, milé děti? Inu, zhruba do první světové války byly papírové peníze de facto poukázkami na zlato. Dolar bylo jen jiné jméno pro dvacetinu unce zlata. Libra byla názvem pro čtvrtinu unce. A tak dále. (Tady pro pořádek dodejme, že zmiňovaný Liberty Dollar je přinejmenším problematický projekt, protože správně udržuje pevný obsah drahého kovu, ale zároveň se jakýmsi způsobem snaží udržet i stabilní kurs k americkému dolaru, což je vzhledem ke kolísající dolarové ceně zlata a stříbra - a prudkému znehodnocování dolaru - nemožné.)

Už středověcí panovníci věděli, že si mohou namastit kapsu na tom, že vezmou mince a přerazí je s nižším obsahem zlata - za získaný drahý kov si mohli nakoupit, co chtěli. Bankéři zase vynalezli systém bankovníctví s částečnými rezervami - když příjmu od někoho vklad, můžou ho část půjčit někomu jinému, a vydělat na tom, aniž by na to původní vkladatel za normálních okolností přišel. Od dob starověkého Řecka až do začátku 20. století byly obě tyto činnosti obecně považovány za podvod.

Během první světové války ale vlády světa definitivně podlehly pokušení inflace, a zlatý standard se začal hroutit, až byl začátkem 70. let definitivně opuštěn (zrušením směnitélosti amerického dolaru za zlato). Necelá čtyři desetiletí tak na celém světě panuje plně papírový standard. Peníze nejsou kryté ničím - jen důvěrou občanů (podpořenou hrozbou státních sankcí, samozřejmě).

Právě proto je snaha uvádět do oběhu soukromé peníze s kovovým krytím považována za zločin. Zatímco drahé kovy mají samy o sobě nějakou užitnou hodnotu, papírové peníze stojí a padají s důvěrou lidí. Čím víc lidí si bude vědomo, na jak vratkých nohách moderní peněžní systém stojí, tím víc budou centrální banky nervózní.

A to je prozatím konec vyprávění, milé děti... Pokud vás problematika zajímá, mohou si ti větší z vás příště místo pohádky přečíst třeba knihu Murrayho Rothbarda *Peníze v rukou státu* (ke stažení zdarma na <http://www.libinst.cz>). Na graf indexu spotřebitelských cen za posledních sto let se ale raději nekoukejte, mohla by se vám roztočit hlava... ■